

Божук А.О.

УДК 821.161.2 - 2.09:929

ПОСТАТЬ Т.Г. ШЕВЧЕНКА У ДРАМАТУРГІЇ ТА НОВЕЛІСТИЦІ
С. ВАСИЛЬЧЕНКА

На разі, здавалося б, про постать Т.Г. Шевченка вже нібито сказано все можливе. Проте завжди знаходяться знавці та критики, які небезпідставно вважають, що про найвидатнішого українського поета ще не сказано найголовнішого слова. Одним із таких людей був і видатний український письменник, чие ім'я відносно недавно повернулося до нас із напівзабуття – Степан Васильченко, на жаль, не досить широко відомий як прозаїк, новеліст, і практично невідомий читацькому і зокрема театральному загалу як драматург. Він небезпідставно сумнівався, чи «сказано про Шевченка те останнє слово, яке б яскраво освітло цю гору, цю велетенську постать» [6, с. 79]. "Шевченка ми і досі бачимо на увесь зріст", – зауважував він. – "Верхи цієї велетенської фігури для нас ще в тумані" [3]. Можливо, він би і сказав те саме омріяне вагоме слово, і навіть підвів би у шевченкіані ризику, після якої вже просто не було би чого додати – проте доля, на жаль, вносить свої невблаганні корективи в будь-які творчі плани, якими перспективними ті б не були.

Постать Шевченка, його нелегка доля і, насамперед, його творчість привернули увагу Васильченка ще в ранній юності: в автобіографічному нарисі "Мій шлях" письменник згадує: "Впливи "Кобзаря" були пізніші, позашкільні, проте стихійно сильніші перших" [5, т. 3, с. 324]. Цей інтерес лише посилювався з початком власної літературної творчості, основу якої насамперед складав фольклор; характер і функції народнопісенних мотивів у творчості Васильченка ставали дедалі різноманітнішими. Один із дослідників творчості Степана Васильченка В.П. Олійник зазначає: "Надзвичайно важливе значення у творчому зростанні Васильченка відіграв Т. Шевченко, який, по суті, визначив його літературно-естетичний ідеал і став провідною зіркою на всьому літературному шляху письменника" [10, с. 38].

1911 року було надруковано статтю С. Васильченка "Однієї ночі (Ескіз)", присвячену 50-літтю з дня смерті Шевченка. За три роки по тому в суспільстві точиться боротьба за право відзначення сотої річниці від дня народження національного поета, заборону якої Васильченко засуджував. 26 лютого 1914 року опубліковано фейлетон С. Васильченка "Шевченкові легенди"; того ж року Васильченко пише статтю російською мовою "Гринченко о Кобзарі", в якій обстоює "народність" творів Шевченка. Кінцівка статті подана українською мовою – вочевидь, її було призначено для російської преси, проте вона лишилася ненадрукованою. На часі навіть виникають сумніви, чи дійсно ця стаття, яка побачила світ лише 1950 року в літературознавчих працях [7, с. 308-310], належить перові Васильченка, чи є лише витвором уяви ідеологічно заангажованої критики – як і інші приписувані Васильченкові міфічні статті, автор яких, сам того не відаючи, різко викривав "буржуазних націоналістів", котрі "спотворювали українську літературу", зокрема намаганнями довести, що Шевченко – поет зовсім не український та не народний [8, с. 30]. Привід до подібних висновків дають згадки в літературознавчих працях радянської доби про брошуру «Червона воля вільної України», якої "чомусь не згадує критика" попри її "надзвичайну цінність для з'ясування ідейних позицій письменника в період революції і становлення Радянської влади на Україні" [9, с. 122-123].

Визвольні змагання українців за власну державність створили можливості вільніше писати про значення Шевченкової творчості в піднесенні національної свідомості. У 20-ті роки Васильченко написав кілька драматичних етюдів на цю тему: «Минають дні», «Під Тарасове свято», «Кобзар» у селянській хаті». У феєрії-мініатюрі «Минають дні» (1923) сюжетна колізія ґрунтується на темі відстоювання народом в часи самодержавної сваволі пам'яті Шевченка від зазіхань імперських колонізаторів. Поліцаї намагаються перепинити шлях шанувальників до дорогої могили в Каневі. Клятвою вірності великій справі національного визволення звучать слова Дівчини, звернені до образу поета. Драматург органічно поєднав Шевченків текст з діями і вчинками своїх героїв.

Драматична композиція "Під Тарасове свято" (1924) викликає інтерес не тільки майстерним використанням Шевченкових текстів, а й правдивим показом того нового, що з'явилося в післяжовтневому селі. Різким дисонансом у читання селянином Михайлом церковної книжки вриваються живі голоси школярів, що декламують полум'яні Шевченкові вірші.

У новелі "Чайка" сумні пейзажні мотиви імпонують настроєві самотньої старої жінки, яка залишилася одна-однісінька в хатині. Довелося доживати вік без синів-соколів, думати щоденні гіркі думи тільки в товаристві «невеселого селяка в шапці», що поглядав на неї із завітчаного чорнобривцями та оповитого рушником портрета. Шевченків портрет, Шевченкове слово, власне Шевченків образ посідають важливе місце в поезиці новели, в її композиційній структурі, в створенні образу героїні. Весь твір пройнятий гнівом геніального поета-борця, його протестом проти насильства над людиною, його впевненістю у торжестві правди, в перемозі народу над ворогом. Відсвіт Шевченкового неспокою забарвлює образ матері новими відтінками, дає змогу глибше проникнути в її світ. Високий гуманістичний пафос твору несе на собі відблиск визвольних змагань народу, наснажується їхнім духом. Віра в перемогу над поневолювачами підсилюється Шевченковим словом. Бунтівливі заклики поета, вичитані хлопцями з улюбленої книжки, підтримують матір в її самотині.

Васильченко вбачав у визвольному русі народу не тільки повалення гнобительської системи, а й водночас будівничий, творчий процес закладання основ нового світу. В образі Шевченка він втілював національно-визвольну боротьбу українців, незважаючи на те, що в умовах 20-х років ХХ ст., коли національний рух засуджувався компартійними верхами, на цю тему можна було говорити дуже обережно.

Все ж історичний оптимізм характеризує не лише цю новелу, а й усі інші твори про прагнення народу до свободи, до визволення.

Проблема життя велетнів духу в народній пам'яті хвилювала письменника дедалі частіше, коли мова заходила про Шевченка. Численні плани і начерки, що зберігаються в архіві, переконують, що Васильченко мав намір написати про Шевченка роман-епопею. Існує багато варіантів назви твору, зокрема «Доля (Колочим терном)», «Талант», «Гіркий талант», «Т. Шевченко», «Широкий шлях». На зворотних сторінках українського перекладу «Завороженого місця» Гоголя занотовано ще такі назви: «Проспівана доля», «Жива легенда». Щодо побудови твору, то за одним із планів [1] він мав складатися з кількох частин: «Бур'яни», «В рабстві», «Слава», «Неволя та недоля», «Живий монумент», за іншим [2] – з частин «В бур'яні», «Марна юність», «Воля! Слава! Талант!», «Щасливий талант», «Знову бур'яни», «Згуки трубні». Остаточо Васильченко спинився на назві «Широкий шлях» не випадково: широкий шлях у розумінні письменника – це шлях розвитку літератури від усної творчості до світових вершин, на який Шевченко і вивів українську літературу.

Поєднуючи літературну працю (зокрема роботу над художньою біографією Кобзаря) з педагогічною діяльністю, Васильченко укладає інсценівки для шкільного драматичного гуртка («Під Тарасове свято», «Кобзар» у селянській хаті», «Минають дні», «Іван Гус»), бере участь в упорядкуванні репертуарного збірника «Шевченкові дні» (1926), в одному з варіантів передмови до якого зазначалося, що потреба в цьому збірнику викликана досить низьким рівнем проведення шевченківських свят в Україні: «Ні образу великого поета, ні його значення по цих святах не виявляється. Програми святкових вистав складаються з трафаретного нецікавого матеріалу, часто антипедагогічного, часто антигромадського і майже завжди антихудожнього. Тут можна зустріти співи «Реве та стогне» і «Дядька з молодичею», і «Я ходив по Києву», і всю ту нудотну малоросійщину, якою втішалося колись темне... міщанство і яку чогось тепер з'єднують із життям великого поета» [4].

Усвідомлюючи значення Шевченка та його творчості у вихованні підростаючого покоління, Васильченко прагне, щоб перед молоддю постав справжній образ поета у всій його величі. Він робить спробу досягти цього й у творах малого жанру, зокрема в оповіданнях «Чайка» і «Чарівна книжка». З цих творів, як і з поезій про Шевченка, – і тих, що з'явилися за життя поета, і тих, що написані з приводу його смерті чи на спомин (І. Франка, Лесі Українки, Ю. Федьковича), – як і з оповідань Панаса Мирного «Пригоди з Кобзарем», Маковея «Як Шевченко шукав роботи», Кониського «Оповідання про Тараса Шевченка», нарисів Коцюбинського, Нечуя-Левицького, образ вимальовується лише у найзагальніших обрисах, опосередковано; емоційно подається процес освоєння Шевченка та його поезії.

З перших рядків біографічної повісті про Шевченка «Широкий шлях» автор застерігає читача, що розповідь його незвичайна і почав він її як казку, бо тільки в казці можливі ті дива, про які йтиметься далі – і в той же час це не казка. Дистанція, яку автор створив між читачем і художнім образом Шевченка, дала йому можливість взяти рівновеликий життю поета масштаб оповіді, що викликає в читачів почуття довіри до письменницького слова – адже, як відомо, наближення до об'єктивності можливе при відчутті істинних масштабів особистості і подій. Перед очима читача постає «країна смутку і краси, країна, де найбільше люблять волю і найменше мають її, країна гарячої любові до народу і чорної йому зради, довгої, вікової, героїчної боротьби за волю, в результаті якої – велетенське кладовище: високі в степу могили, руїна та прекрасна на весь світ, безіменна, невідомо коли і ким складена пісня...» [5, т. 2, с. 345]. Васильченко вже у заспіві накреслює власну світоглядну позицію, задає тон читацькому сприйняттю твору в цілому, подає основні проблеми ще до їхнього художнього розв'язання. Починаючи життєпис поета під кутом зору проблеми таланту і неволі, автор цю проблему окреслює в розмові матері Шевченка з бабою. Коли панський десятник, незважаючи на народження дитини, погнав на світанку Григорія на роботу, Катерина гірко простогнала: «Бодай уже ті діти не плодилися, що мають рости у неволі». Баба ж їй зауважила: «Не можна так казати, дочко, – гріх! Може, доля якраз талан твоєї дитині готує» [5, т. 2, с. 347]. І вже далі говорила, що перед тим, як зайти до хати, побачила у вікні, наче мужик царя за барки хапав, а це значить, що виросте її син неабиякою людиною і змагатиметься з панами та царями. Катерина аж крикнула: «Волю! Мій синочок!» І тут же поблагословила: «Рости ж та набирайся сили». «Неволя», «талан», «воля» – ці слова пов'язуються з долею Тараса з перших днів його появи на світ.

Образ маленького Тараса з потоку емоційної розповіді автора вимальовується поступово. Васильченко немовби веде хлопчика у навколишній світ і водночас спостерігає за ним, намагається побачити природу його очима, вгадати його душевний стан, настрої, а вгадавши, наголосити підмічене, знайти поетичні слова, що характеризували би внутрішній світ майбутнього поета. Автор підкреслює потяг Тараса до сонця. При цьому сонце порівнюється з матір'ю, і це порівняння переростає у своєрідний символ, який розгортається мало не впродовж усього твору. Сама Тарасова мати каже: «Ото небо йому, як рідна хата, а сонце, як мати» [5, т. 2, с. 350]. Так Васильченко творить образ Тараса, аж поки хлопець не починає усвідомлювати себе як особистість. Тоді вже не тільки портрет пишеться інакше, – помічаються не окремі риси обличчя («сині очі», «білий чуб, як льон», «лобятий»), а й одяг – латана сорочка, довга свитка з чужого плеча, босі ноги, – інакше малюється образ у цілому. Тепер не лише автор говорить про свого героя, він надає слово і самому Тарасові, немовби поступаючись місцем. Контури Тарасової постаті вимальовуються дедалі чіткіше, образ стає яскравішим, духовно наповненішим. Про характер хлопця свідчать його вчинки, а про його душевний стан і настрої тепер частіше довідуємося від нього самого, із слів рідних йому та близьких людей. Васильченко виписує образ дитини з великим проникненням у психологію покривдженого, але талановитого від природи сироти. Впадає в око, що Васильченко більше заглиблюється у внутрішній,

поетичний світ Тараса, його психологію, показує потяг хлопця не лише до малярства, а й до краси природи, народної пісні, що надзвичайно важливо при написанні художнього твору про майбутнього поета.

Образ Тараса – одне з найвищих досягнень письменника. Життєва вірогідність, психологічна переконливість, логічна вмотивованість характеризують кожен вчинок кріпацького сина. Вирослав Тарас у безпросвітних злиднях та нестатках, однак уже з ранніх літ у його вдачі виявилися риси, що засвідчили природну обдарованість допитливого малюка, згодом підлітка. В основу твору автор поклав концепцію духовного зростання людини, формування таланту митця, зіткнення обдарованої юної особистості з ворожим соціальним середовищем. Перемагає міцна внутрішня сила кріпацького сина, в цьому – вражаюча перспективна духовність образу, створеного письменником.

Розгляд існуючої частини художньої біографії ще раз засвідчує, що письменник планував створити художній твір про все життя Шевченка і почав його як великий художній твір, як роман-епопею. Твір Васильченка про Шевченка, в якому письменник зумів показати не лише становлення особистості Тараса-дитини, а й процес визрівання його духовних сил, його могутнього потенціалу, став вагомим аргументом на користь правомірності художньої біографії про митців поряд з іншими літературними жанрами. Повість «В бур'янах» є лише частиною задуманого великого художнього полотна про національного поета.

"Широкий шлях" – одна з "недоспіваних пісень" Васильченка, як називав він свої незакінчені твори. Але з першої частини, планів і начерків рукопису ясно бачимо прагнення автора до нового для нього жанру біографічної чи навіть соціально-психологічної повісті. Розширення жанрових меж є виразною ознакою творчої еволюції, властивій Степану Васильченкові.

Джерела та література:

1. Архів С. Васильченка. – Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка. – Ф. 39. – Од. зб. 214.
2. Архів С. Васильченка. – Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка. – Ф. 39. – Од. зб. 215.
3. Архів С. Васильченка. – Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка. – Ф. 39. – Од. зб. 342. – Арк. 3
4. Архів С. Васильченка. – Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка. – Ф. 39. – Од. зб. 363.
5. Васильченко С. В. Твори : в 3 т. / С. В. Васильченко; упоряд., вступ. ст., прим.: Б. А. Деркача, В. А. Костюченка. – К. : Дніпро, 1974. – Т. 2, 3.
6. Васильченко С. В. Твори : в 4 т. / С. В. Васильченко; за заг. ред. ак. О. І. Білецького. – К. : Вид-во АН УРСР, 1960. – Т. 4.
7. Грудницька М. Степан Васильченко. Статті та матеріали / М. Грудницька, В. Курашова. – К. : Вид-во АН УРСР, 1950. – 332 с.
8. Дуб Р. Й. Вивчення творчості Степана Васильченка : посіб. для вчителів / Р. Й. Дуб, В. М. Поліщук. – К. : Радянська школа, 1984. – 94 с.
9. Нестер З. М. Гумор і сатира в творчості Степана Васильченка / З. М. Нестер. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – 150 с.
10. Олійник В. П. Творчість Степана Васильченка / В. П. Олійник. – К. : Вища школа, 1979. – 207 с.
11. Шумило Н. М. Малознаний Степан Васильченко / Н. М. Шумило // Українська мова і література в школі. – 1993. – № 4. – С. 34-37.
12. Шумило Н. М. Під знаком національної самобутності : Українська художня проза і літературна критика кінця XIX – поч. XX ст. / Н. М. Шумило. – К. : Задруга, 2002. – 353 с.

Гладун І.Б.

УДК 378.016:004

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАГМАТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЛЕКСИКИ АНГЛОМОВНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.

Наше століття засобів масової інформації обумовлює й інтерес до них, тому лексика, що позначає цю сферу діяльності, є невід'ємним компонентом культурної компетентності, без знання базових понять якої неможлива успішна комунікація.

Об'єктом дослідження в статті є професійна лексика англomовних засобів масової інформації, а **предметом** дослідження є її прагматична характеристика.

Матеріалом для дослідження послужили лексичні одиниці, відібрані з лексикографічних джерел як спеціальної, так і загальнонавчальної лексики, і приклади їх використання в навчальних посібниках американських видавництв по засобах масової інформації й комунікації, а також матеріали англomовної періодичної преси й інтернет-ресурси.

Метою статті є комплексне вивчення механізмів формування й закономірностей мовної реалізації лексичних одиниць, що позначають професійну сферу англomовних ЗМІ.

Професійна лексика англomовних ЗМІ являє собою складне об'єднання, в основі якого, з одного боку, лежать терміни, з іншого боку - загальнонавчальна лексика. Терміни є ядром цієї групи лексики.

Терміни ЗМІ відрізняє семантична прозорість, що пояснюється її відкритістю. У зв'язку з цим слід зазначити й таку тенденцію розвитку мови й суспільства, як рух до більш змістовного й глибокого знання понять і, відповідно, значень слів.